

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

ЩИПЦОВ Олександр Олександрович

УДК 347.79(477):341.225.5/629.067

**ВПЛИВ ДЕРЖАВНОЇ МОРСЬКОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НА ІМПЛЕМЕНТАЦІЮ МІЖНАРОДНОГО МОРСЬКОГО ПРАВА
У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ТОРГОВЕЛЬНОГО МОРЕПЛАВСТВА**

Спеціальність 12.00.11 – міжнародне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Українському державному університеті фінансів та міжнародної торгівлі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник кандидат юридичних наук, професор
АНЦЕЛЕВИЧ Герольд Олександрович,
Український державний університету фінансів
та міжнародної торгівлі,
завідувач кафедри міжнародного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
МУРАВИЙОВ Віктор Іванович,
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри порівняльного
та європейського права

доктор юридичних наук, професор
ТИМЧЕНКО Леонід Дмитрович,
Науково-дослідний центр з проблем
оподаткування
Національного університету
Державної податкової служби України,
начальник відділу вивчення міжнародного
досвіду у сфері оподаткування

Захист відбудеться 16 червня 2012 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.04 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 17 травня 2012 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Крестовська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Міжнародне право завжди було пов'язане з державною політикою, хоча лише зараз цей взаємозв'язок починає усвідомлюватися як теоретично недосліджене питання. Взаємодія міжнародного права і державної політики тісно пов'язана з проблемою ефективності дії права, повноти реалізації його приписів в практичній діяльності під юрисдикцією держави. Вплив державної політики на міжнародне право є важливою сучасною тенденцією в розвитку міжнародних відносин. Врахування цієї тенденції має принципове значення для органів державної влади під час здійснення ними як внутрішньої, так і зовнішньої політики.

У сучасному міжнародному морському праві активно відбувається формування міжнародно-правових норм, заснованих на необхідності забезпечення зобов'язань стосовно морської діяльності, яка полягає у вивченні, освоєнні та використанні Світового океану в інтересах безпеки, стійкого економічного й соціального розвитку держави.

Відомо, що реалізація державної морської політики здійснюється за такими напрямками: адміністрування морською діяльністю, економічне, кадрове, інформаційне забезпечення, а також гарантування безпеки морської діяльності, що включає безпеку торговельного мореплавства, пошук і рятування на морі, захист і збереження морського середовища, боротьба з актами насилля на морі. Для дослідження впливу державної морської політики на імплементацію міжнародного морського права обрано напрямок безпеки торговельного мореплавства, який з огляду на його пріоритетність в правотворчій діяльності Міжнародної морської організації (ІМО) дозволяє продемонструвати цей вплив.

Проблеми міжнародного морського права, безпеки мореплавства та імплементації відповідних норм міжнародного права до національної правової системи досліджувалися у роботах Г. О. Анцелевича, О. О. Балобанова, К. А. Бекашева, М. В. Блажилевської, В. П. Воробйова, О. Ф. Висоцького, В. М. Гуцуляка, В. В. Демиденка, А. Л. Колодкіна, Є. П. Передерієва, О. М. Шемякіна. Безпосередньо питання морської політики висвітлювалися в роботах О. І. Белової, Б. В. Буркінського, М. В. Буроменського, О. М. Котлубая, М. Т. Мелешкіна, С. С. Переверзєва, В. М. Степанова, С. К. Харичкова, Д. І. Уйомова, О. А. Щипцова. Зазначені автори зробили суттєвий внесок у наукову розробку досліджуваного питання. Разом із тим на сьогодні відсутні дослідження, присвячені питанню ролі державної політики України у розробці і забезпеченні ефективної дії інституційно-правової системи імплементації міжнародних стандартів у сфері безпеки торговельного мореплавства. Актуальність дисертаційного дослідження визначається необхідністю заповнення цієї прогалини і підготовки з цієї метою практичних рекомендацій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в рамках науково-дослідних робіт кафедри міжнародного права Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі: «Міжнародно-правові аспекти морської політики України» (номер державної реєстрації 0109U003709); «Підготовка звіту про самооцінку виконання Україною зобов'язань за міжнародними конвенціями ІМО» (номер державної реєстрації 0110U007698); «Міжнародно-правові аспекти регламентації безпеки торговельного мореплавства в процесі реалізації національної морської політики» (номер державної реєстрації 0110U004527).

Мета і завдання дослідження полягає у з'ясуванні впливу державної морської політики України на імплементацію норм міжнародного морського права в національну правову систему на прикладі безпеки торговельного мореплавства.

Відповідно до визначеної мети в дисертації сформульовано такі завдання:

проаналізувати форми взаємодії міжнародного морського права та державної морської політики як систем регулювання суспільних відносин;

удосконалити визначення державної морської політики, розкрити її об'єкт і предмет, а також міжнародно-правову основу;

з'ясувати значення державної морської політики в процесі імплементації міжнародного морського права;

дослідити завдання державної морської політики у виконанні міжнародних зобов'язань України, надати пропозиції стосовно їх удосконалення;

проаналізувати правовий та організаційний елементи механізму національної імплементації міжнародного морського права;

систематизувати міжнародно-правові документи у сфері безпеки торговельного мореплавства й визначити юридичну силу резолюцій Міжнародної морської організації;

дослідити виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері безпеки торговельного мореплавства;

підготувати пропозиції стосовно удосконалення механізму імплементації міжнародних стандартів у сфері безпеки торговельного мореплавства.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері імплементації норм міжнародного морського права в національну правову систему.

Предметом дослідження є міжнародні акти, правові акти України, практика й доктрина, присвячені питанням державної морської політики як засобу забезпечення ефективної імплементації міжнародного морського права, зокрема, стандартів у сфері безпеки торговельного мореплавства.

Теоретичну основу дисертації склали праці вітчизняних та зарубіжних вчених з теорії міжнародного права, серед яких: Є. М. Амети́стов,

С. С. Алексєєв, М. О. Баймуратов, І. П. Бліщенко, В. Г. Буткевич, В. А. Василенко, А. С. Гавердовський, В. Н. Денисов, А. І. Дмитрієв, В. М. Дурденєвський, В. І. Євінтов, Г. В. Ігнатенко, О. В. Задорожній, Ф. І. Кожевніков, Є. О. Коровін, Р. А. Каламкарян, Д. Б. Левін, І. І. Лукашук, Л. А. Лунц, О. О. Мережко, М. В. Миронов, В. В. Мишик, В. І. Муравйов, Р. А. Мюллерсон, О. А. Радзівілл, А. М. Талалаєв, Л. Д. Тимченко, С. В. Черниченко, В. М. Шуршалов, Дж. Голдсміт (Goldsmith), О. Хатавей (Hathaway), Л. Хенкін (Henkin), Л. Барч (Barchue Lawrence), Е. Познер (Posner), О. Ясуакі (Yasuaki), О. Скачер (Schacher).

Методи дослідження засновані на класичній інтелектуальній традиції. Застосування діалектичного методу та методу системного аналізу дозволило надати визначення державної морської політики, розкрити її об'єкт і предмет, визначити межі взаємодії міжнародного морського права й державної морської політики. За допомогою формально-юридичного методу проаналізовано правовий та організаційний елементи механізму національної імплементації міжнародного морського права, а також складено перелік міжнародно-правових документів у сфері безпеки торговельного мореплавства. Метод системного аналізу надав можливість виділити недоліки створеного в Україні механізму імплементації міжнародних стандартів у сфері безпеки торговельного мореплавства, а також сформулювати висновки про його удосконалення, розробити рекомендації стосовно подальшого реформування морського законодавства України.

Нормативну базу дослідження становлять акти міжнародних організацій, документи Організації Об'єднаних Націй та її спеціалізованих установ, а також нормативно-правові акти України у цій сфері.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній науці проведено дослідження проблеми забезпечення імплементації міжнародних стандартів у сфері безпеки торговельного мореплавства завдяки державній політиці, яка в роботі розглядається як комплексна інституційно-правова система імплементації міжнародних норм і стандартів, виходячи з того, що основний масив сучасних національних законів, прямо чи опосередковано, має джерелом міжнародне право. Основні наукові положення, у яких найбільшою мірою відображено новизну дослідження, зводяться до такого:

уперше:

доведено, що державна морська політика є одним із засобів імплементації норм міжнародного права, роль якої розкривається через її здатність концептуально визначати і реалізовувати національні інтереси й пріоритетні напрямки розвитку держави як активного й надійного учасника міжнародного співробітництва, зокрема в сфері користування просторами й ресурсами Світового океану, сприяючи з цією метою підвищенню ефективності імплементації норм міжнародного морського права;

запропоновано впровадження на регулярній основі контролю та перевірки ефективності виконання державою міжнародних стандартів у

сфері безпеки торговельного мореплавства та відповідно до рекомендацій ІМО здійснення самооцінки діяльності держави прапора й добровільної перевірки (аудита) держав-членів представниками ІМО;

узагальнено перелік документів ІМО, які мають обов'язкову силу;
набули подальшого розвитку:

висновок про взаємозумовленість міжнародного морського права і державної морської політики;

пропозиції стосовно подальшого застосування методу програмно-цільового планування і управління, який полягає в розробці цільових програм, що містять взаємопов'язані завдання й заходи, спрямовані на розв'язання проблем морської діяльності; зокрема запропоновано організувати підготовку загальнодержавної (національної) програми дослідження і використання ресурсів Азово-Чорноморського басейну, інших регіонів Світового океану на 2013–2034 роки та надано пропозиції щодо її структури;

погляди на міжнародно-правові основи державної морської політики, у тому числі розроблено пропозиції стосовно удосконалення змісту Морської доктрини України, що має системно об'єднати всі адміністративно-правові механізми реалізації морської політики, сприяючи оптимізації правової й інституційної системи імплементації норм міжнародного морського права;

удосконалено:

систему знань про об'єкт державної морської політики, зокрема запропоновано застосовувати поняття морської діяльності;

погляди на систему адміністрування морською діяльністю та запропоновано внести зміни до низки національних нормативно-правових актів, розмежувати повноваження державних органів стосовно нагляду та контролю, що у комплексі сприятиме реалізації органами державної влади завдань державної морської політики, в тому числі на основі міжнародних зобов'язань України;

розуміння причин недостатньої ефективності механізму національної імплементації норм міжнародного права та виявлено його системні недоліки;

погляди на систему видачі та обліку посвідчень особи моряка, зокрема запропоновано зміни та доповнення до Положення про посвідчення особи моряка, затвердженого Указом Президента України від 5 червня 1993 р. № 194/93.

Практичне значення отриманих результатів дисертації полягає в тому, що її зміст і висновки дають змогу отримати цілісне уявлення про інституційні та правові елементи імплементації міжнародних стандартів у сфері безпеки торговельного мореплавства під час реалізації державної морської політики. Висновки та пропозиції, сформульовані в роботі, можуть бути використані: для подальшого вдосконалення морського законодавства й визначення правової позиції України при побудові двосторонніх

і багатосторонніх відносин з іншими державами й міжнародними організаціями; у подальшому розвитку науки міжнародного морського права; у навчальному процесі при розробці навчальних посібників, підручників і методичних матеріалів, викладання курсів міжнародного публічного права, міжнародного морського права; для безпосереднього гарантування безпеки торговельного мореплавства.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення й результати дисертаційного дослідження пройшли апробацію на таких міжнародних науково-практичних конференціях і семінарах: «Новітні тенденції і стратегії розвитку міжнародної торгівлі: фінансово-економічний та правовий аспекти» (Київ, 2007 р.); «Моделі забезпечення сталого розвитку світового господарства: економіка, фінанси та право» (Київ, 2008 р.); «Світова фінансово-економічна криза: стратегія протидії та мінімізації наслідків (економіка, фінанси та право)» (Київ, 2009 р.); «Проблеми адаптації національного законодавства України до міжнародних стандартів праці моряків» (Одеса, 2009 р.); «Конвенції ІМО та їх впровадження в законодавство на національному рівні, враховуючи добровільну систему аудита країн-членів ІМО (VIMSAS)» (Одеса, 2010 р.); «Актуальні проблеми сучасного міжнародного права» (Київ, 2011 р.); «Актуальні проблеми сучасного міжнародного морського права у сфері формування морської політики України» (Київ, 2011 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковані в восьми наукових статтях та тезах доповідей, з яких чотири – у фахових юридичних виданнях.

Структура дисертації. Дисертація складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та трьох додатків. Загальний обсяг дослідження – 213 сторінок, з яких 164 сторінки основного тексту, та список використаних джерел – 194 найменування на 21 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі дисертаційного дослідження висвітлено актуальність і стан наукової розробки теми, визначено мету та завдання роботи, об'єкт, предмет і методологічну основу дослідження, виділено положення, що становлять наукову новизну, визначено науково-практичну значимість роботи, наведено відомості про її апробацію та публікацію результатів дослідження.

Перший розділ «Міжнародно-правова основа державної морської політики України» присвячено аналізу доктрини міжнародного права, основних положень універсальних міжнародних договорів і національних нормативно-правових актів в контексті визначення міжнародно-правових засад державної морської політики з метою встановлення юридичного

значення державної морської політики в процесі імплементації міжнародного морського права.

У підрозділі 1.1 «Взаємозв'язок і взаємодія міжнародного морського права і державної морської політики» досліджується система знань про співвідношення і взаємовплив міжнародного морського права і державної морської політики та зроблено висновок, що ця система ще має істотні прогалини: залишаються нерозвинутими загальна теорія їх співвідношення, а також система універсальних міжнародних процесуальних стандартів реалізації державами зобов'язань, що випливають з норм і принципів загального міжнародного права й міжнародних домовленостей, учасниками яких вони є. Міжнародне морське право і державна морська політика є двома відносно автономними, але відкритими для взаємодії системами регулювання суспільних відносин, взаємозумовленість яких узагальнена таким чином: державна морська політика є предметом міжнародного морського права, інструментом формування інституційного механізму міжнародно-правового регулювання, методом, на який спирається механізм міжнародно-правового регулювання, а також формує міжнародне морське право і формується на його основі.

Підрозділ 1.2 «Державна морська політика як засіб імплементації норм міжнародного морського права» присвячено з'ясуванню значення державної морської політики як інституційної основи імплементації міжнародного морського права. Особливу цінність у цьому контексті становить дослідження категорії національних інтересів держави, які є однією із об'єднуючих ланок державної морської політики та імплементації міжнародного морського права: із однієї сторони вони є основою у формуванні морської політики, а з іншої – впливають на рівень дотримання міжнародного морського права. Оскільки інтереси узагальнюються і формалізуються в державній морській політиці, то остання виступає засобом, здатним сприяти реалізації міжнародного морського права. При цьому не лише зовнішня, але й внутрішня морська політика має будуватися згідно з нормами міжнародного морського прав. Це викликано зростаючим обсягом міжнародного співробітництва, що здійснюється юридичними та фізичними особами – суб'єктами національного права та бенефіціарами міжнародного морського права.

Міжнародні зобов'язання, що випливають із договорів у сфері морської діяльності, мають визначати зміст державної морської політики, оскільки цілі зазначених зобов'язань і їх засоби перетворюються на цілі політики. Тому ефективність державної морської політики у реалізації міжнародних зобов'язань зумовлена її здатністю сприймати такі зобов'язання та інтегрувати їх у власну сутність, визначаючи і впроваджуючи ефективні засоби досягнення їх цілей.

Значення державної морської політики в імплементації норм міжнародного морського права також зумовлено наявністю в ній всіх належних інструментів з імплементації: механізмів розробки й прийняття

нормативно-правових актів відповідного рівня, організації діяльності структури державних органів, залучених до процесу імплементації актів неурядових установ і приватних суб'єктів відповідної сфери діяльності. Відтак і ефективність механізму імплементації норм міжнародного морського права може бути оптимізована завдяки впровадженню комплексних політичних заходів.

Доведено, що державна морська політика є унікальним засобом, здатним впливати на національний механізм імплементації міжнародного морського права. Роль державної морської політики розкривається через її спроможність концептуально визначати і реалізовувати національні інтереси й пріоритетні напрямки розвитку держави як учасника міжнародного співробітництва, зокрема в сфері користування просторами й ресурсами Світового океану, сприяючи з цією метою підвищенню ефективності імплементації норм міжнародного морського права.

У підрозділі 1.3 *«Предмет і об'єкт державної морської політики України та їх міжнародно-правові основи»* досліджується предмет державної морської політики України, констатується, що ним є комплекс владно-адміністративних засобів регулювання суспільних відносин, що виникають з приводу морської діяльності, підпорядкованих в свою чергу нормам і принципам міжнародного морського права й скерованих на інституційно-правову імплементацію міжнародних зобов'язань у цій галузі міжнародного співробітництва. Це зумовлено тим, що сучасний міжнародний правопорядок побудований на презумпції верховенства норм і принципів міжнародного права, які скеровують державну політику на реалізацію цих міжнародних норм і принципів у діяльності державних органів.

Як об'єкт морської політики України в правових документах і науковій літературі традиційно розглядається морегосподарський комплекс України, що визначається як виробничо-економічна єдність галузей морського господарства, які забезпечують комплексну економічну, природоохоронну, науково-дослідну, міжнародно-правову та інші види діяльності в океані та береговій зоні моря на основі прискорення науково-технічного прогресу. Однак, процеси глобалізації та інтеграції у міжнародних відносинах сприяють формуванню нового бачення об'єкта державної морської політики. Як об'єкт державної морської політики пропонується розглядати морську діяльність, що закріплюється в національних нормативно-правових актах як діяльність з вивчення, освоєння й використання просторів і ресурсів Світового океану на основі стандартів міжнародного морського права.

Другий розділ *«Імплементація міжнародного морського права в державній морській політиці України та шляхи її удосконалення»* присвячено дослідженню правового та організаційного елементів системи імплементації міжнародного морського права, надано пропозиції із удосконалення виявлених недоліків цієї системи.

У підрозділі 2.1 «Морська доктрина України як концептуальна основа імплементації міжнародного морського права» розглядається основа правового елементу національного механізму імплементації норм міжнародного морського права, зокрема концепція проекту закону «Про морську політику» та Морська доктрина України. Аналіз цих нормативно-правових актів доводить наявність низки принципових недоліків: відсутність міжнародно-правових основ здійснення морської політики й механізму реалізації міжнародно-правових зобов'язань України, недоречності у ряді тверджень. Стосовно імплементації норм міжнародного морського права в Морській доктрині України є лише посилання на необхідність дотримання загальновизнаних міжнародних норм, принципів міжнародного морського права, міжнародних стандартів безпеки судноплавства. Крім змістовної і формальної (зокрема семантичної) неузгодженості, недоліком обох документів є відсутність напрямків реалізації морської політики, визначення належних механізмів і суб'єктів реалізації, їх повноважень і відповідальності.

Проект закону «Про морську політику» та Морська доктрина України недостатньо узгоджені між собою, що викликає потребу в забезпеченні сумісності цих правових документів, можливо навіть перегляду рішення про доцільність підготовки проекту закону про морську політику на користь удосконалення Морської доктрини України, виходячи з її концептуальної пріоритетності як системи поглядів на морську діяльність. Однак, якщо законодавець і надалі вбачатиме доцільність у підготовці Закону України «Про морську політику України», виникає ситуація, коли Морська доктрина України закріплюється нормативно-правовим актом нижчої юридичної сили, ніж документ про реалізацію закріплених нею поглядів у політичній дійсності, що є неприйнятним для сучасної правової системи України.

Підрозділ 2.2 «Напрямки удосконалення системи адміністрування морської діяльності в Україні як інституційна імплементація вимог ІМО» присвячено дослідженню ефективності організаційного елементу національного механізму імплементації міжнародного морського права в державній морській політиці.

Адміністрування реалізації державної морської політики полягає у забезпеченні органами державної влади пріоритетних завдань державної морської політики на короткострокову та довгострокову перспективи, в управлінні складовими морської діяльності держави, у тому числі на основі міжнародних зобов'язань України. Адміністрування має забезпечити впровадження через систему органів державної влади ефективного механізму реалізації морської політики, на основі якого систематично розроблялися б і виконувалися державні програми розвитку морської діяльності, узгоджено вирішувалися економічні, соціальні, науково-технічні й інші питання морської діяльності, здійснювалася би підготовка законодавчих актів й інших нормативних документів, що регламентують морську діяльність.

Результати аналізу попередніх спроб створити в Україні ефективну систему адміністрування морської діяльності свідчать про неефективність розрізнених зусиль міністерств і відомств, які до того ж супроводжувалися браком матеріальних ресурсів для виконання відповідних заходів. Відсутність єдності підходу, який має надалі забезпечити Морська доктрина України, заважала планувати і виділяти необхідні бюджетні кошти. Вузьковідомчий підхід, конфлікт інтересів різних міністерств, відсутність міжвідомчої координації, неузгодженість заходів у часі заважали досягненню запланованих результатів.

Істотним недоліком чинного адміністративного законодавства є відсутність чіткого розмежування у функціях органів питань нагляду й контролю. Досить часто в доктрині міжнародного морського права розглядаються, а в нормативно-правових актах регламентуються контрольно-наглядові функції без їх розподілу. Нагляд і контроль мають різну мету, завдання, заходи, характер відносин між учасниками та наслідки. Відтак їх мають здійснювати різні державні органи. Ототожнення нагляду й контролю та їх організаційно-правових заходів здатне призвести до заміни їх основних характеристик, а відтак і призначення, що, в свою чергу, спричиняє загрозу зниження рівня забезпечення законності у сфері безпеки торговельного мореплавства.

Доведено, що сучасна система адміністрування у сфері гарантування безпеки торговельного мореплавства попри її чергову реорганізацію має ряд принципових недоліків, існують колізії між законодавчими актами, не враховано потребу чіткого розподілу повноважень стосовно забезпечення виконання зобов'язань, що виникають із міжнародних договорів України.

У зв'язку з цим виникає необхідність удосконалення існуючої системи адміністрування: внесення змін до зазначених національних нормативно-правових актів, уточнення повноважень державних органів, що у комплексі сприятиме реалізації органами державної влади завдань державної морської політики, в тому числі на основі міжнародних зобов'язань України, що і знайшло детальне висвітлення у підрозділі.

У підрозділі 2.3 *«Метод програмно-цільового планування і управління реалізацією державної морської політики»* з метою визначення умов успішної реалізації державної морської політики розглядається метод програмно-цільового планування і управління, що полягає в розробці цільових програм, які містять взаємопов'язані завдання й заходи, спрямовані на розв'язання проблем морської діяльності на державному рівні. У підрозділі проаналізовані національні нормативно-правові акти стосовно підготовки таких програм, надано перелік умов, за яких є доцільним застосування методу програмно-цільового планування і управління, у тому числі під час вирішення проблем безпеки морської діяльності, досліджено досвід попередніх років стосовно підготовки та виконання програм, скерованих на оптимізацію морської діяльності.

За результатами зазначених пошуків досягнуто висновку, що морська політика України потребує системної єдності, яка б охопила всі сфери морської діяльності, стала важливим інструментом ефективної реалізації державної морської політики. Із цього випливає потреба у реалізації методу програмно-цільового планування і управління. Запропоновано прийняття Національної програми дослідження і використання ресурсів Азово-Чорноморського басейну, інших регіонів Світового океану на 2013–2034 роки, оскільки початок цієї програми було передбачено з 2009 року Указом Президента України «Про рішення Ради Національної безпеки і оборони України від 16 травня 2008 р. «Про заходи щодо забезпечення розвитку України як морської держави». Така програма надала б морській політиці України системної єдності, збалансованості, забезпечила належний рівень взаємодії між учасниками правовідносин, дозволила б у комплексі вирішити проблеми виконання міжнародних зобов'язань України.

Обґрунтовано основні принципи формування і реалізації програми, її напрямки і завдання, що визначають умови вирішення проблем розвитку, дослідження, використання природних ресурсів морів та океанів, а також надано пропозиції до структури проекту відповідної Національної програми. Запропоновано модернізувати раніше розроблений проект державної програми «Безпека морської діяльності» як одну з пріоритетних програм Національної програми. Зокрема, до структури державної програми «Безпека морської діяльності» можуть включитися, крім проекту «Безпека мореплавства», такі цільові комплексні проекти як «Пошук і рятування на морі», «Захист та охорона морського середовища», «Боротьба з актами насильства на морі».

Третій розділ «Реалізація міжнародного морського права у сфері безпеки торговельного мореплавства в Україні» присвячено підготовці конкретних пропозицій по налагодженню функціонування національного механізму імплементації норм міжнародного морського права, зокрема на прикладі регулювання безпеки торговельного мореплавства.

У підрозділі 3.1 *«Міжнародна інституційно-правова основа забезпечення безпеки торговельного мореплавства»* розглядаються проблеми ефективності міжнародних стандартів у сфері безпеки торговельного мореплавства. Незважаючи на значну кількість міжнародно-правових документів, проблеми галузі не зменшуються, однією з основних причин чого є недостатній рівень імплементації міжнародних документів у національне право. Тому тенденцією розвитку сучасного міжнародного морського права є перенесення центру ваги в роботі міжнародних організацій із розробки та прийняття міжнародно-правових актів на більш ефективне забезпечення виконання вимог вже діючих.

Досліджено та охарактеризовано основні міжнародно-правові документи з безпеки мореплавства: Конвенція ООН з морського права 1982 р.; система міжнародних документів, утворена Кодексом зі здійснення

документів ІМО, що мають обов'язкову силу (прийнято 29 листопада 2007 р. резолюцією Асамблеї ІМО А.996(25)); резолюції МОП.

Розтлумачено юридичну силу резолюцій ІМО, пояснено критерії їх розподілу на обов'язкові та рекомендаційні. Якщо договірні сторони постановили, що положення певної резолюції повинні здійснюватися, як і правила конвенції, якої стосується ця резолюція, то такі резолюції мають розглядатися як обов'язкові і мають такий само статус, як і сама конвенція. При цьому посилання на резолюцію є у тексті самої конвенції. Експлуатаційні вимоги й технічні специфікації ІМО, що розробляються з метою надання допомоги державам у здійсненні відповідних вимог ІМО як рекомендації та керівництва, згадуються в підрядкових примітках і не є обов'язковими, хоча договірні сторони або учасники основних конвенцій зобов'язані встановити національні вимоги не нижчі за ті, що розроблені ІМО, або щонайменше еквівалентні ним.

У підрозділі 3.2 «Шляхи ефективного виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері безпеки торговельного мореплавства» відображено прагнення усунути прогалину сучасної науки міжнародного морського права, яка полягає у відсутності конкретних пропозицій про здійснення ефективного виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері безпеки торговельного мореплавства.

Виявлено декілька системних недоліків національного імплементаційного механізму, а саме: неналежний стан впровадження положень поправок до міжнародних конвенцій ІМО і як наслідок відставання національного морського законодавства від вимог міжнародних документів; непослідовність державної морської політики й відсутність механізмів реалізації задекларованих заходів; уповільнений процес приєднання до важливих для забезпечення сучасного рівня діяльності морського і річкового транспорту України конвенцій.

По кожному із зазначених недоліків запропоновано коригуючі заходи. Україна має розробити виважену стратегію імплементації і застосування обов'язкових міжнародних документів, дотримання розроблених для цього рекомендацій, яка забезпечила б здійснення регулярного перегляду і перевірки ефективності виконання державою міжнародних зобов'язань.

Доведено, що заповнення існуючих прогалин доцільно здійснювати шляхом прямої трансформації – визнання міжнародного стандарту національним правом з перспективою у подальшому його узгодження з іншими документами національної системи права. Оскільки велика частина міжнародних документів є несамовиконуваною, вимагає конкретизації, в системі державного управління безпеки судноплавства необхідно визначити підприємство або структурний підрозділ, відповідальний за аналітичне забезпечення перегляду, перевірки ефективності виконання державою міжнародних зобов'язань.

У підрозділі 3.3 «Методи оцінки діяльності морської адміністрації держави як інструмент забезпечення виконання міжнародних

стандартів безпеки торговельного мореплавства і ефективність їх впровадження в Україні» аналізується можливість застосування у міжнародному морському праві розроблених ІМО методів оцінки діяльності морської адміністрації держави стосовно забезпечення виконання міжнародних стандартів, зокрема самооцінка діяльності держав-членів ІМО й добровільна перевірка (аудит) держав-членів представниками ІМО. Детально описано процедуру здійснення зазначених методів оцінки, надано пропозиції стосовно розподілу повноважень між державними органами в галузі морського і річкового транспорту, стосовно мінімізації витрат та організаційно-правового супроводу.

Доведено, що застосування цих методів допоможе виявити реальний стан виконання Морською адміністрацією України зобов'язань, які впливають з участі держави в міжнародних конвенціях, що регулюють морську діяльність, створить передумови для розробки пропозиції по усуненню виявлених недоліків, впровадити в систему управління безпекою торговельного мореплавства коригуючі заходи, дозволить Україні позиціонувати себе у міжнародному морському співробітництві як надійного, лояльного до вимог міжнародного морського права суб'єкта міжнародної морської діяльності.

ВИСНОВКИ

На основі комплексного аналізу міжнародних стандартів у сфері безпеки торговельного мореплавства, актів національного законодавства, скерованих на їх реалізацію, практики застосування цих актів у регулюванні відносин у цій сфері та доктрини міжнародного морського права у дисертаційній роботі вирішено наукове завдання, яке полягало у з'ясуванні впливу державної морської політики України на імплементацію норм міжнародного морського права в національну правову систему на прикладі сфери безпеки торговельного мореплавства.

1. Міжнародне морське право та державна морська політика є двома відкритими для взаємодії системами регулювання суспільних відносин. Зазначені категорії є процесуально взаємозумовленими. Це виявляється в тому, що державна морська політика виступає предметом міжнародного морського права; формує міжнародне морське право; є інструментом формування інституційного механізму міжнародно-правового регулювання; є методом, на який опирається механізм міжнародно-правового регулювання; формується на основі міжнародного морського права.

2. Державна морська політика впливає на національний механізм імплементації міжнародного морського права, здатна концептуально визначати і реалізовувати національні інтереси в сфері користування просторами й ресурсами Світового океану, сприяючи з цією метою підвищенню ефективності імплементації норм міжнародного морського

права. Можливість такого впливу зумовлена наявністю у державної морської політики важелів формування організаційно-правового й інституційно-правового елементів національного механізму імплементації норм міжнародного морського права.

3. Державна морська політика є сформованою на основі національних інтересів системою збалансованих цілей і засобів їх досягнення у сфері використання ресурсів та просторів Світового океану.

Процеси глобалізації та інтеграції у міжнародних відносинах сприяють формуванню нового бачення об'єкта державної морської політики. Розгляд як об'єкта морської політики в доктринах і нормативно-правових актах минулих років статичного поняття морегосподарського комплексу є даниною економіко-промислового підходу з огляду на галузеву структуру господарства. В сучасній політиці необхідно враховувати динамічність міжнародних відносин, тому більш прийнятним є поняття морської діяльності, що розглядається як діяльність з вивчення, освоєння й використання просторів і ресурсів Світового океану на основі узгоджених стандартів міжнародного морського права.

Предметом державної морської політики України є регулювання суспільних відносин специфічними владно-адміністративними засобами, які, в свою чергу, більш чи менш ефективно регулюються нормами і принципами міжнародного морського права й спрямовані на інституційно-правову імплементацію міжнародних зобов'язань у відповідному секторі міжнародного співробітництва.

4. Виявлено принципові недоліки правового елементу механізму національної імплементації міжнародного морського права, який закладають Морська доктрина України та Концепція проекту Закону України «Про морську політику», зокрема: декларативний характер, нецільність підходу до регулювання морською діяльністю, позначення напрямків діяльності без розробки принципів і механізмів реалізації, визначення суб'єктів реалізації морської політики, зрештою відсутність системного підходу до процесу імплементації норм міжнародного морського права.

За результатами детального аналізу зазначених нормативно-правових актів пропонується переглянути рішення про доцільність підготовки Закону України «Про морську політику» та зосередити зусилля на вдосконаленні Морської доктрини України як концептуального документа, що формує систему поглядів на морську діяльність, визначає основні напрямки та шляхи реалізації політики у сфері морської діяльності.

5. З метою удосконалення системи адміністрування у сфері гарантування безпеки мореплавства як організаційного елементу запропоновано внести зміни до низки національних нормативно-правових актів, розмежувати повноваження державних органів стосовно нагляду та контролю, що у комплексі сприятиме реалізації органами державної влади завдань державної морської політики, в тому числі на основі міжнародних зобов'язань України.

6. Державна морська політика потребує системної єдності, збалансованості, забезпечення належного рівня взаємодії між учасниками правовідносин і вирішенню проблеми виконання міжнародних зобов'язань України. Ці проблеми морської діяльності неможливо розв'язати засобами територіального чи галузевого управління, що потребує підтримки на рівні розробки загальнодержавної програми. У зв'язку з цим пропонується застосування програмно-цільового методу, який полягає в розробці цільових програм, що містять взаємопов'язані завдання й заходи, спрямовані на розв'язання проблем морської діяльності.

У сфері морської діяльності реалізація програмно-цільового методу можлива шляхом підготовки та прийняття Національної програми дослідження і використання ресурсів Азово-Чорноморського басейну, інших регіонів Світового океану на 2013-2034 роки, в структуру якої необхідно включити державну програму «Безпека морської діяльності». Безпосередньо у складі державної програми «Безпека морської діяльності» необхідно передбачити такі цільові комплексні проекти як «Безпека мореплавства», «Пошук і рятування на морі», «Захист та охорона морського середовища», «Боротьба з актами насилля на морі».

7. Сформовано та структуровано вичерпний перелік документів Міжнародної морської організації, які набули обов'язкової сили для України. Зазначені документи розподілено на дві групи. Першу складають системні документи, обов'язкова сила яких безпосередньо визначена Кодексом: це шість конвенцій, чотири протоколи до них, а також всі зміни і доповнення, що до них внесені. Другу групу складають акти, обов'язкова сила яких визначена відповідно до положень документів першої групи. Крім того, у цьому контексті розтлумачено юридичну силу резолюцій ІМО, пояснено критерії їх розподілу на обов'язкові й рекомендаційні.

8. Дослідження виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері безпеки торговельного мореплавства дозволило виявити загальні системні недоліки національного імплементаційного механізму, зокрема: відсутність системної імплементації зростаючої кількості поправок до обов'язкових міжнародно-правових документів; відставання національного морського законодавства від вимог міжнародних документів; непослідовність державної морської політики й відсутність механізмів реалізації задекларованих заходів, а також уповільнений процес приєднання до важливих для забезпечення сучасного рівня діяльності морського і річкового транспорту України конвенцій.

9. Доведено, що механізми самооцінки діяльності держави прапора та добровільної перевірки (аудита) держав-членів представниками ІМО як системи заходів інституційно-правового характеру з метою аналізу діяльності Морської адміністрації України спрямовані на підвищення ефективності імплементації документів ІМО, учасницею яких є Україна, і їх термінове впровадження з наступним моніторингом і коригуванням дозволить Україні на момент наділення процедури добровільної перевірки

обов'язковою силою мати налагоджений оптимально діючий відповідний механізм.

10. 3 метою реалізації міжнародних вимог до посвідчень особи моряка, які впливають з Конвенції Міжнародної організації праці № 185 (переглянутої) про посвідчення особи моряка, запропоновано заходи з удосконалення системи видачі й обліку цих посвідчень, зокрема зміни та доповнення до Положення про посвідчення особи моряка, затвердженого Указом Президента України від 5 червня 1993 року № 194/93.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Щипцов О. О. До питання доцільності підготовки проекту Закону України «Про морську політику України» / О. О. Щипцов // Вісник НТТУ «Київський політехнічний інститут». – Серія : Політологія. Соціологія. Право. – 2010. – № 4 (8). – С. 235-238.

2. Щипцов О. О. Самооцінка діяльності держави прапора як засіб забезпечення виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері торговельного мореплавства / О. О. Щипцов // Держава і право : зб. наук. праць. – К., 2011. – Вип. 51. – С. 640-644.

3. Щипцов О. О. Взаємозв'язок і взаємодія національної політики і міжнародного права в контексті імплементації міжнародно-правових норм / О. О. Щипцов // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2011. – № 3-4. – С. 157-162.

4. Щипцов О. О. Механізми динамічної імплементації міжнародного морського права / О. О. Щипцов // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2011. – № 6. – С. 77-80.

Тези доповідей:

1. Щипцов О. О. Державний нагляд за безпекою судноплавства / О. О. Щипцов // Безпека мореплавства та ефективний суднохідний менеджмент : зб. доповідей III-ої Всеукр. науково-практ. конф. – Коктебель, 2006. – С. 103-108.

2. Щипцов О. О. Першочергові заходи з підвищення ефективності морського та річкового транспорту України (міжнародно-правові аспекти) судноплавства / О. О. Щипцов // Новітні тенденції і стратегії розвитку міжнародної торгівлі: фінансово-економічний та правовий аспекти : зб. матеріалів X міжнар. науково-практ. конф. 30 травня 2007 р. – К., 2007. – С. 146-148.

3. Щипцов О. О. Арешт та затримання морського судна судноплавства / О. О. Щипцов // Моделі забезпечення сталого розвитку світового господарства: економіка, фінанси та право : зб. матеріалів XI Міжнар. науково-практ. конф. 30 травня 2008 р. – К., 2008. – С. 356-367.

4. Щипцов О. О. Формування державної морської політики України судноплавства / О. О. Щипцов // Світова фінансово-економічна криза: стратегія протидії та мінімізації наслідків (економіка, фінанси та право) : зб. матеріалів XII Міжнар. науково-практ. конф. 29 травня 2009 р. – К., 2009. – С. 356-367.

АНОТАЦІЯ

Щипцов О.О. Вплив державної морської політики України на імплементацію міжнародного морського права у сфері безпеки торговельного мореплавства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. – Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2012.

У дисертації досліджено значення державної морської політики в імплементації міжнародного морського права у сфері безпеки торговельного мореплавства. Проаналізовано форми взаємодії міжнародного морського права і державної морської політики як систем регулювання суспільних відносин. Надано авторське визначення державної морської політики, розкрито її об'єкт і предмет, міжнародно-правову основу. Доведено, що державна морська політика є одним із засобів імплементації норм міжнародного права. Її роль розкривається через здатність концептуально визначати і реалізовувати національні інтереси й пріоритетні напрями розвитку держави як учасника міжнародного співробітництва, зокрема в сфері користування просторами й ресурсами Світового океану, сприяючи з цієї метою підвищенню ефективності імплементації норм міжнародного морського права.

Досліджена державна морська політика у виконанні міжнародних зобов'язань України та підготовці пропозиції щодо їх удосконалення. Проаналізовано правовий і організаційний елементи механізму національної імплементації міжнародного морського права, виявлено ряд недоліків в їх роботі та запропоновано варіанти їх усунення. Систематизовано міжнародно-правові документи у сфері безпеки торговельного мореплавства та визначено юридичну силу резолюцій Міжнародної морської організації (ІМО), досліджено виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері безпеки торговельного мореплавства, надано обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення механізму імплементації міжнародних стандартів у сфері безпеки торговельного мореплавства відповідно до рекомендацій Міжнародної морської організації.

Ключові слова: міжнародне морське право, національний механізм імплементації норм міжнародного морського права, державна морська політика України, морська діяльність, міжнародні зобов'язання, Міжнародна морська організація (ІМО), безпека торговельного мореплавства

АННОТАЦИЯ

Щипцов А.А. Влияние государственной морской политики Украины на имплементацию международного морского права в области безопасности торгового судоходства. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.11 – международное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия». – Одесса, 2012.

Диссертация посвящена исследованию значения государственной морской политики в имплементации международного морского права, в частности стандартов в сфере безопасности торгового мореплавания.

В работе проанализированы формы взаимодействия международного морского права и государственной морской политики как систем регулирования общественных отношений, представлено авторское определение государственной морской политики, раскрыты ее объект и предмет, а также международно-правовая основа. Автор доказал, что государственная морская политика является одним из средств имплементации норм международного права, роль которой раскрывается ее способностью определять и реализовывать национальные интересы и приоритетные направления развития государства как активного и надежного участника международного сотрудничества, в частности в сфере пользования пространствами и ресурсами Мирового океана, способствуя повышению эффективности имплементации норм международного морского права

Основная часть работы посвящена исследованию задач государственной морской политики в выполнении международных обязательств Украины и подготовке предложения по их усовершенствованию. Проанализированы правовые и организационные элементы механизма национальной имплементации международного морского права, выявлен ряд недостатков в их работе и даны предложения по применению программно-целевого метода. Это разработка целевых программ, содержащих взаимосвязанные задачи и мероприятия, направленные на решение проблем морской деятельности, в частности предложено подготовить Национальную программу исследования и использования ресурсов Азово-Черноморского бассейна, других регионов Мирового океана на 2009–2034 годы. Также усовершенствованы взгляды на систему администрирования морской деятельностью и предложено внести изменения в ряд национальных нормативно-правовых актов, разграничить полномочия государственных органов по надзору и контролю. Это будет способствовать реализации органами государственной власти задач государственной морской политики, в том числе на основе международных обязательств Украины.

Автор систематизировал международно-правовые документы по вопросу безопасности торгового мореплавания, определив юридическую

силу резолюций Международной морской организации (ИМО), исследовал выполнение Украиной международных обязательств в сфере безопасности торгового мореплавания и предоставил обоснованные предложения по совершенствованию механизма имплементации международных стандартов в этой области в соответствии с рекомендациями Международной морской организации. В частности, предложено внедрение на регулярной основе контроля и проверки эффективности выполнения государством международных стандартов безопасности торгового мореплавания и в соответствии с рекомендациями ИМО осуществления самооценки деятельности государства флага и добровольной проверки (аудита) государств-членов представителями ИМО.

Ключевые слова: международное морское право, национальный механизм имплементации норм международного морского права, государственная морская политика Украины, морская деятельность, международные обязательства, Международная морская организация, безопасность торгового мореплавания.

SUMMARY

Shchypytsov O.O. The Impact of State Maritime Policy of Ukraine on the Implementation of International Maritime Law in the Sphere of Safety of Shipping. – Manuscript.

Thesis for obtaining of a scientific degree of the Candidate of Law, specialty 12.00.11 – International Law. – National University “Odessa Academy of Law”. – Odessa, 2012.

The thesis is devoted to the study of state maritime policy as a tool to ensure effective implementation of international maritime law, including standards for the safety of merchant shipping. The paper contains analysis of the forms of international maritime law and state maritime policy interaction as systems of regulating social relations, authors' definition of state maritime policy, its object and subject, as well as international legal basis. The author proved that a state maritime policy is a tool of implementing international law, whose role is revealed through its ability to define conceptually and implement national interests and priorities of the state as an active and reliable partner of international cooperation, particularly in making use of space and resources of the oceans, contributing to this end, more effective implementation of international maritime law.

The thesis is mostly devoted to the research of the state maritime policy objectives in the implementation of Ukraine's international obligations and aims to prepare proposals for their improvement. Legal and institutional elements of the mechanism of the national implementation of international maritime law are analyzed, several shortcomings in their work and submitted the proposals are bound. The author gives systematically international legal instruments in

the sphere of safety of merchant shipping and determines binding power of the International Maritime Organization resolutions, investigates the performance of Ukraine's international obligations in the sphere of merchant shipping and provided reasonable suggestions for improvement of the implementation of international standards in the security of merchant shipping in accordance with the recommendations of the International Maritime Organization.

Keywords: international maritime law, national implementation mechanism of international maritime legal norms, state maritime policy of Ukraine, maritime activity, international obligations, International Maritime Organization, safety of merchant shipping.